

ÚVOD.

Mysleme si člověka, jehož jediným pramenem živobytí jest mlýn. Tento člověk, a mlynářův syn i vnuk ví bezpečně, třeba jen z podání, jak musí zacházeti se všemi částmi mlýna, aby dobře mlel. Tento člověk, který nerozumí mechanice, skládal jak uměl všechny části mlýna, aby mletí bylo snadné a dobré; žil a vedlo se mu dobře.

Tu se však tomu člověku přihodilo, že se zamyslí nad sestrojením mlýna, zaslechl jakés takés nejasné výklady o mechanice, i počal zkoumati, proč se co točí.

A od běhouna do žernova, od žernova do hřídele, od hřídele do kola, od kola do stavidel, česla a vody, přišel k tomu, že jasně pochopil, že vše záleží na česlu a řece. A ten člověk se tak rozradoval nad tím objevem, že místo toho, aby jako dříve zkoumal jakost vycházející mouky, pouštěl a zdvihal žernov, křesal jej, natahoval a povoloval řemen a počal studovati řeku. Ale jeho mlýn se úplně polámal. Počali mlynáři domlouvati, že nejedná dobře. Hádal se a nepřestával přemýšleti o řece. A tolik a tak dlouho se tím lopotil, tak horlivě a tolik se hašteřil s těmi, kteří mu ukazovali na nesprávnost jeho závěru, že konečně přesvědčil sám sebe, že řeka jest vlastně mlýn.

Na všechny důkazy o tom, že usuzuje nesprávně, bude takový mlynář odpovídati: žádný mlýn nemele bez vody; abychom tedy znali mlýn, musíme znáti, jak pouštět vodu, musíme znáti její hybnou sílu, a odkud přichází — tedy abychom znali mlýn, musíme poznati řeku.

Vyvrátiti usuzování mlynářovo logicky je nemožno. Jediný prostředek, jak ho vyvésti z jeho poblouznění,

záleží v tom, že mu ukážeme, že v každém úsudku není tak důležitý úsudek sám, jako místo, které úsudku přísluší, tj. že k tomu, abychom plodně mysli, jest nezbytno znáti, o čem třeba mysliti napřed a o čem potom; ukázati mu, že rozumná činnost liší se od nerozumné toliko tím, že rozumná činnost řadí své úsudky za sebou podle jejich důležitosti: který má býti prvním, druhým, třetím, desátým atd. Nerozumná pak činnost záleží v tom, že se usuzuje bez tohoto pořádku. Nutno mu ukázati i na to, že stanovení tohoto pořádku není nahodilé, nýbrž že závisí od toho cíle, pro nějž se úsudky tvoří.

Cíl všech úsudků stanoví i pořádek, podle něhož jest umístiti i jednotlivé úsudky, aby byly rozumné.

A úsudek nespojený se společným cílem všech úsudků jest nerozumný, kdyby byl sebe logičtější. Cílem mlynářovým jest, aby měl pěkný výrobek, a tento cíl, nebude-li ho pouštěti se zřetele, ustanoví mu nepochybný pořádek i posloupnost jeho úsudků o kamenech, kole, česle a řece.

Ale bez tohoto zřetele k cíli budou úsudky mlynářovy, i kdyby byly sebe krásnější a logičtější, samy o sobě nesprávné, a co je hlavní, pošetilé; budou podobny úsudkům Kify Mokijeviče, který uvažoval o tom, jakou tloušťku by musila míti skořápka sloního vejce, kdyby se slonové líhli z vajec jako ptáci.

A takové jsou po mém mínění i úsudky naší soudobé vědy o životě.

Život je onen mlýn, který chce člověk prostudovati. Mlýnu je potřebí k tomu, aby dobře mlel, života je potřebí jenom k tomu, aby byl dobrý. A tento cíl studia nemůže člověk beztrestně pustit se zřetele ani na jediný okamžik. Pustí-li jej se zřetele, tu jeho úvahy nezbytně ztratí své místo a stanou se podobny úvahám

Kify Mokijeviče o tom, jaký by musil býti prach, aby prostřelil skořápky sloních vajec.

Člověk zkoumá život jenom proto, aby život byl lepší. Tak také zkoumali život lidé, kteří postrkují lidstvo na dráze vědění. Avšak zároveň s těmito pravými učiteli a dobrodinci lidstva vždy byli a jsou podnes badatelé, kteří spouštějí se zřetele cíl badání a místo toho rozebírají otázku o tom, z čeho pochází život, čím se točí mlýn? Jedni ujišťují, že vodou — druzí, že mechanismem. Spor se rozdmychuje a předmět úvahy se pořád více a více vzdaluje a konečně se zaměňuje předměty jinými.

Jest stará anekdota o sporu žida s křesťanem. Vypravuje se, že křesťan, odpovídaje na spleť finty židovy, udeřil jej dlaní po pleši tak, že to pláclo, a zeptal se: »Od čeho to pláclo? Od dlaně nebo od pleše?« Spor o víře byl tak zaměněn novou nerozřešitelnou otázkou.

Něco podobného přihází se od nejstarších dob souběžně s pravým věděním lidí i s otázkou o životě.

Od nejstarších dob jsou známy spory o to, odkud pochází život; je původu nehmotného nebo vzniká z rozličných kombinací hmoty? A spory ty trvají podnes, takže nelze jim předvídati konce, a to obzvláště proto, že cíl všech úvah jest ponechán stranou a bádá se o životě bez ohledu na jeho cíl; a slovem »život« nerozumí se již život, nýbrž to, v čem má život původ, nebo to, co jej provází.

Teď se mluví nejen ve vědeckých knihách, nýbrž i v rozmluvách ne o tom životě, který všichni známe, — o životě, jež poznáváme v těch strastech, kterých se bojím a kterých nenávidím, a v těch radovánkách a požiticích, kterých si přeji, nýbrž o něčem, co snad vzniklo hrou náhody podle nějakých fysických zákonů, nebo snad z něčeho, co má v sobě tajnou příčinu.

Slovo »život« přikládá se teď něčemu spornému, co v sobě nemá hlavních znaků života: poznání útrap a rozkoší a usilování o blaho.

»La vie est l'ensemble des fonctions qui résistent à la mort. La vie est l'ensemble des phénomènes, qui se succèdent pendant un temps limité dans un être organisé.«

»Život je dvojný proces rozkladu a zcelování, obecný a zároveň nepřetržitý. Život je jistý souhrn různých změn, které po sobě následují. Život je organismus uvedený v činnost. Život jest zvláštní činnost organické hmoty. Život je přízůsobení vnitřních vztahů ku vnějším.«

Nemluvě o nesprávnostech a tautologiích, kterých jsou všechny tyto definice plny, podstata jich všech je stejná, totiž ta, že se nedefinuje to, co všichni lidé jedině bezsporně rozumějí slovem »život«, nýbrž jakési procesy, provázající jak život, tak i jiné jevy.

Většinu těchto definic odpovídá činnost tvořícího se krystalu; jiným činnost kysání, hnití, a všem pak život každé jednotlivé buňky mého těla, pro niž není ničeho, ani dobrého ani zlého. Některé procesy, které se dějí v krystalech, v protoplasmě, v jádře protoplasmu a v buňkách mého těla i jiných těl, nazývají slovem, které mi je nerozlučně spojeno s uvědoměním si snahy po vlastním blahu.

Uvažování o některých podmínkách života, jako by byly samy životem, jest zrovna takové jako uvažování o řece, jako by byla mlýnem. Úsudky tyto jsou snad k něčemu velmi potřebny. Avšak úsudky ty se netýkají toho předmětu, o kterém chtějí uvažovati.

A proto všechny závěry o životě, vyvozené z takových úsudků, mohou býti jen klamně.

Slovo »život« jest velmi krátké a velmi jasné a každý

chápe, co znamená. Avšak právě proto, že všichni chápou, co znamená, jsme povinni užívatí ho vždycky v tomto všem pochopitelném smyslu. Neboť slovo to jest všem pochopitelné ne tím, že snad je velmi přesně vymezeno jinými slovy a pojmy, nýbrž naopak tím, že slovo toto označuje základní pojem, z něhož vyvozují se mnohé, ne-li všechny ostatní pojmy, a proto tedy, chceme-li činiti vývody z tohoto pojmu, jsme povinni především bráti tento pojem v jeho ústředním, pro všechny nesporném významu. A tohle to, zdá se mi, spustily sporné strany, pokud jde o pojem života, se zřetele. Stalo se, že základní pojem života, vzatý na počátku ne v jeho ústředním významu, průběhem sporů se vzdaloval stále víc a více od základního a ode všech uznávaného všeobecného významu, až ztratil na konec svůj původní smysl a dostal jiný význam, jemu neodpovídající. Stalo se, že vlastní střed, z něhož opisovali obrazce, byl opuštěn a přenesen do nového bodu.

Hádají se o to, je-li život v buňce nebo protoplasmě nebo ještě níže, v anorganické hmotě. Ale dříve, nežli počneme spor, máme se ptáti sami sebe: »Máme právo připisovati pojem života buňkám?«

Říkáme například, že v buňce jest život, že buňka jest živá bytost. A zatím základní pojem života lidského a pojem toho života, který je v buňce, jsou dva pojmy nejenom naprosto rozdílné, nýbrž i neslučitelné. Jeden pojem vylučuje druhý. Objevím, že se moje tělo skládá jen a jen z buněk. Tyto buňky mají, říká se mi, tutéž životnost jako já a jsou rovněž takové živé bytosti jako já; avšak sebe považují za živého jenom proto, že poznávám, že se všemi buňkami, z kterých se skládám, jsem jedinou živou, nedělitelnou bytostí. Prý jsem celý bez výjimky složen ze živých buněk. Komu pak přičtu

životnost — buňkám nebo sobě? Připustím-li, že buňky mají život, tedy musím z pojmu života vyloučiti hlavní znak svého života, vědomí o sobě jako jediné živé bytosti; připustím-li, že mám život jako zvláštní bytost, tedy patrně buňkám, z nichž se skládá celé moje tělo a o jichž vědomí nic nevím, nemohu nikterak připisovati tutéž vlastnost.

Bud' jsem živ, a ve mně jsou neživé částice, nazývané buňkami, nebo je tu hromada živých buněk, a moje vědomí života není životem, nýbrž ilusí.

Vždyť neříkáme, že v buňkách je něco, co nazýváme pohybem, nýbrž říkáme, že obsahují »život«. Říkáme »život«, protože tím slovem nerozumíme nějaké x, nýbrž docela určitou veličinu, kterou známe všichni bez rozdílu a kterou známe jediné ze sebe samých, jako vědomí o sobě a o svém těle, jakožto jediné, nedílném celku. Proto takový pojem nelze přenést na ty buňky, z nichž se skládá mé tělo.

Ať se kdo zabývá jakýmikoli výzkumy a studii, jest povinen, chce-li se se svými výzkumy sdělit, rozuměti každým slovem to, co si jím všichni bez rozdílu a bezesporně představují, a nikoli nějakou představu, které potřebuje, které se však nikterak neshoduje se základním, všem známým pojmem. Může-li se užívati slova »život« tak, že znamená stejně, jak vlastnost celého předmětu, tak i docela jiné vlastnosti všech částí, z nichž se skládá, jako se to děje s buňkami a životem složeným z buněk, tedy možno užívati i jiných slov — možno na příklad říci, že tak jako se všechny myšlenky skládají ze slov a slova z písmen a písmena z čárek, že i psaní čárek je vlastně výklad myšlenek, a že tudíž čárky možno nazývati myšlenkami.

Je to docela všední zjev slyšeti a čísti ve vědeckém světě například úvahy o tom, že původ života je dílem

hry fyzických a mechanických sil.

A přece snad většina vědců přidržuje se těchto — jsem na rozpacích, jak to nazvati — domněnek, které nejsou domněnkami, paradoxů, které nejsou paradoxy, ale spíše žerty nebo hádankami.

Tvrdí se, že život pochází ze hry fyzických a mechanických sil, — oněch fyzických sil, které jsme nazvali fyzickými a mechanickými jenom na rozdíl od pojmu života.

Je patrné, že přikládá-li se nesprávně slovo »život« k pojmům, jež mu jsou cizí, uchyluje se dále a dále od svého základního významu, a v tomto významu vzdálilo se od svého centra tak, že se život předpokládá již i tam, kde podle našich představ života ani nemůže býti. Tvrdí se tu něco podobného, jako že je takový kruh nebo koule, jejichž střed je mimo jejich obvod.

Ve skutečnosti život, který si nemohu představit jinak než jako usilování od zlého k dobrému, má původ v té oblasti, kde nemohu spatřovati ani blaha ani zla. Je patrné, že střed pojmu života je docela přemístěn. Ale nejen to; když stopuji studie o tomto cosi, co se nazývá »životem«, vidím, že se tyto studie nezabývají téměř žádným mně známým pojmem. Vidím celou řadu nových pojmů a slov, které mají svůj podmíněný význam ve vědecké řeči, ale které nemají nic společného se skutečnými pojmy.

Známý mně pojem života nechápe se tu tak, jak jej pojímají všichni, a rovněž pojmy z něho vyvozené neshodují se s obvyklými pojmy, za to však tu jsou nové, smluvené pojmy, jimž se dostává příslušných vymyšlených jmen.

Lidská řeč vytlačuje se pořád víc a více z vědeckých studií, a na místě slov, prostředků to k vyjádření skutečných předmětů a pojmů, nabývá panství vědecký

volapük, který se liší od obyčejného volapüku jedině tím, že skutečný volapük obecnými slovy jmenuje skutečné předměty a pojmy, kdežto vědecký nazývá neskutečnými slovy pojmy neskutečné.

Jediný prostředek, jímž lidé sdílejí myšlenky, jest slovo, a proto, aby toto sdílení bylo možno, jest nezbytno užívatí slov tak, aby při každém slově beze vší pochybnosti vyvolány byly u všech příslušné a určité pojmy. Kdyby mělo býti dovoleno užívatí slov, jak komu napadne, a slovy rozuměti, co nám přijde na mysl, tu je lépe ani nemluvití, nýbrž naznačovati všecko znameními.

Souhlasím, že je chybné a nevědecké, vymezovati světové zákony z pouhých dedukcí rozumových, bez zkušenosti a pozorování, souhlasím, že tak nelze dojíti pravdivého vědění; avšak studovati světové zjevy zkušeností a pozorováním a při tom používati v těchto zkušenostech a pozorováních pojmů nikoliv základních a všem společných, nýbrž smluvených, a popisovati výsledky těchto zkušeností slovy, jímž možno připisovati rozličný význam, nebude-liž to ještě horší? I nejlepší lékárna způsobí největší zlo, nebudou-li cedulky na lahvičkách nalepovány podle obsahu, nýbrž, jak je to lékárníkovi pohodlnější.

Ale řekne se mi: Věda si také nestanoví za úkol probádání veškerého života, čítaje v to i vůli, žádost blaha a svět duševní; u zjevů, které podléhají jejímu pokusnému zkoumání, abstrahuje od pojmu života.

To by bylo velmi pěkné a správné. Ale víme, že si to vědci naší doby představují docela jinak. Kdyby byl především uznáván pojem života ve svém ústředním významu, v tom, v němž jej chápou všichni, a potom bylo jasně určeno, aby věda odstranila z tohoto pojmu všechny jeho znaky kromě jediného, jenž podléhá

vnějšímu zkoumání, a zkoumala zjevy s té jediné stránky, pro niž má své zvláštní metody bádání, tu by to byla velmi pěkná a docela jiná věc. Tu by jak místo, které by věda zaujala, tak výsledky, k nimž bychom na základě vědy došli, byly docela jiné. Třeba jen povědět to, co jest, a neskrývat toho, co všichni víme. Což pak nevíme, že je většina empirických badatelů života úplně přesvědčena, že studuje nejenom jedinou stránku života, nýbrž všecek život?

Astronomie, mechanika, fyzika, chemie a všechny ostatní vědy dohromady, i každá zvlášť, zkoumají každá příslušnou stránku života a nedocházejí nijakých výsledků o životě vůbec. Jedině za dob své divokosti, tj. nejasnosti a neohrazenosti, pokoušely se některé vědy obsáhnouti se svého stanoviska všechny jevy života, a bloudily, vymýšlejíce nové pojmy a slova. Tak tomu bylo s astronomií, pokud byla astrologií, tak bylo i s chemií, pokud byla alchymií. Tak je tomu dnes i s onou experimentální naukou vývojovou, která se zabývá jednou nebo několika stránkami života a činí nároky na vysvětlení života celého.

Lidé s takovým chybným názorem o své vědě nechtějí nikterak přiznati, že se jejich zkoumání vztahuje jen na některé stránky života, nýbrž tvrdí, že všecek život se všemi svými jevy bude jimi prozkoumán cestou vnější zkušenosti. »Není-li nám — říkají — »psychika« (toto neurčité slovo svého volapüku mají totiž rádi) ještě známa, tedy nám známa bude.« Zkoumajíce jednu nebo několik stránek životních zjevů, poznáme všechny stránky; tj. jinými slovy, jestliže se budeme velmi dlouho a upjatě dívat na předmět se strany jedné, tu uvidíme předmět se všech stran, ano i z nitra.

Ať jest jakkoliv úžasné toto podivné učení, které se dá vysvětliti toliko pověřčivým fanatismem, přece existuje

a jako každé divoké fanatické učení působí záhubně, vedouc činnost lidské mysli na chybnou a nicotnou cestu. Přicházejí na zmar svědomití pracovníci, kteří posvětili svůj život studia téměř zbytečnému, maří se hmotné síly lidské, jsouce vedeny tam, kde jich není třeba, maří se mladá pokolení, vedená k nejnícotnější činnosti Kifů Mokijevičů, povýšené na stupeň nejvyšší služby pro lidstvo.

Obyčejně se říká: věda zkoumá život se všech stran. A v tom také vězí jádro věci, že každý předmět má tolik stránek, kolik je paprsků v kouli, tj. bez počtu, a že nelze probádati jej se všech stran, nýbrž že je třeba znáti, s které strany je důležitější, potřebnější a s které méně důležit a méně potřeben. Jako nelze přistoupiti k předmětu najednou se všech stran, tak nelze ani se všech stran zkoumati jevy životní. Tak se volky nevolky stanoví posloupnost. Neboť na ní vše záleží. Tato posloupnost je pak dána jedině porozuměním životu.

Toliko správné porozumění životu podává náležitý význam a směr vědě vůbec a každé nauce zvlášt tím, že je roztřídí podle jejich významu pro život. Není-li tu porozumění životu takové, jak je vloženo do nás do všech, bude i sama věda nesprávná.

Nikoli to, co nazveme vědou, podá definici života, nýbrž náš pojem o životě podá definici toho, co má býti uznáno za vědu. Proto tedy, má-li býti věda vědou, musí býti napřed řešena otázka, co jest věda a co není věda, a podle toho musí býti objasněn pojem života.

Povím otevřeně celou svou myšlenku: všichni známe základní článek víry této lživé zkušenostní vědy.

Existuje hmota a její energie. Energie působí pohyb, pohyb mechanický přechází v molekulární, molekulární projevuje se teplem, električností, nervovou a mozkovou činností. A vztahy energií se

vykládají všechny jevy životní bez výminky. Všecko to je tak krásné, prosté, jasné a hlavně pohodlné, že jestli všeho toho, čeho se nám tak chce, a co činí náš život tak prostinkým, není, musí se to všecko nějak vymyslet.

A hle, celá má drzá myšlenka: hlavní úkol energie, vášně a činnosti zkušenostní vědy zakládá se na snaze, vymyslet všecko to, čeho je zapotřebí k potvrzení představy tak pohodlné.

V celé činnosti této vědy spatřuješ ani ne tak snahu probádati jevy životní, jako jedinou neodbytnou starost dokázati správnost svého základního dogmatu. Co sil bylo zmařeno na pokusy vyložit původ organického z neorganického a duševní činnosti z pochodů ústrojných! Organické nepřechází v neorganické: hledejme na dně mořském — a najdeme předmět, který nazveme jádrem, monerou.

Ani tam ho není; budeme věřiti, že se najde — tím spíše, že je nám k službám celá nekonečnost věků, kamž můžeme strčiti všecko, co by podle naší víry býti mělo, ale čeho ve skutečnosti není.

Zrovna tak se to má s přechodem z organické činnosti v duševní. Není ho posud? Ale my věříme, že bude, a všech sil rozumu užíváme k tomu, abychom dokázali, že je aspoň možný.

Sporý o to, co se netýká života, zvláště o to, od čeho život pochází, ať je to animismus či vitalismus nebo pojem nějaké zvláštní síly, zakryly před lidmi hlavní otázku života — tu otázku, bez níž pojem života ztrácí svůj smysl, a přivedly postupně vědce — ty, kteří jsou povinni vésti ostatní — v postavení člověka, který jde, ba velice spěchá, ale zapomněl, kam vlastně chce jíti.

Ale snad se úmyslně snažím neviděti ohromných výsledků, které podává věda obrácená nynějším směrem. Ale chybný směr nemohou napravití nijaké

výsledky. Připustíme nemožné, — že všechno, co chce poznati nynější věda o životě, o čem tvrdí (ačkoli sama v to nevěří), že vše to bude objeveno, připustíme, že všechno to jest objeveno, že je všechno jasné jako den, že je jasné, jak se z neorganické hmoty rodí přizpůsobením organická, že je jasno, jak fyzické energie přecházejí v pocity, vůli, myšlenku, a všechno to že je známo nejenom gymnasistům, nýbrž i vesnickým žáčkům.

Vím, že jisté myšlenky a city pocházejí od jistých pohybů. Nu, a co z toho? Mohu nebo nemohu řídit tyto pohyby, abych v sobě vzbouzel takové či onaké myšlenky, ale otázka, jaké myšlenky a city mám buditi v sobě i jiných, nejenom zůstane nerozřešena, nýbrž zůstane netknuta.

Vím, že vědci se nerozpakují odpověděti na tuto otázku. Řešení této otázky zdá se jim velice prosté, jako se zdá vždycky řešení těžké otázky prostinké tomu člověku, který jí nechápe. Řešení otázky, jak upravit život, když jej máme ve své moci, zdá se pro vědce věcí velmi prostinkou. Říkají: Zařídíme to tak, aby lidé mohli ukojiti své potřeby; věda vypracuje prostředky předně k tomu, aby ukojení potřeb bylo správně rozděleno, a za druhé opatří prostředků tak mnoho a opatří je tak lehce, že všechny potřeby lehko budou ukojeny, a pak budou lidé šťastni.

Zeptáš-li se pak, co se nazývá potřebou a kde jsou hranice potřeb, tu na to odpovídají právě tak prostě: věda je k tomu vědou, aby rozdělila potřeby na fyzické, rozumové, estetické a mravní a jasně vymezila, které potřeby a do jaké míry jsou dovolené a které a do jaké míry jsou nedovolené.

Časem to věda určí. Ptáme-li se pak, co nám má býti vodítkem při stanovení, které potřeby jsou dovolené a které nedovolené, tu na to směle odpovídá: studium

potřeb. Ale slovo potřeba má jenom dva významy, buď jako podmínka existence, a podmínek existence každého předmětu je nescíslné množství, takže všechny podmínky nemohou býti prostudovány, anebo jako žádost živých bytostí po blahu, která se dá poznat a vymezit jedině ve vědomí a proto tím méně může býti prostudováno zkušenostní vědou.

Jest jistá instituce, korporace čili společnost lidí nebo veleduchů, která je neomylná a nazývá se vědou. A ta to všechno časem ustanoví.

Není-liž patrné, že všechno to řešení otázky jest jenom upravené učení o království Mesiášově, v němž úlohu Mesiášovu hraje věda, a že k tomu, aby takové objasnění něco objasňovalo, nezbytno je věřiti v dogmata vědy stejně a bez pochybování, jako židé věří v Mesiáše? A to také pravověrní vědci činí, s tím toliko rozdílem, že pravověrnému židu, představujícímu si Mesiáše jako posla božího, je možno věřiti tomu, že Mesiáš zařídí svou mocí všechno co nejlépe; kdežto pravověrný vědec nemůže podle podstaty věci věřiti tomu, že by na základě vnějšího studia potřeb mohl odpověděti na hlavní a jedinou otázku života.

I. kapitola

Žákladní rozpor v lidském životě.

Každý člověk žije jedině pro to, aby mu bylo dobře, pro své blaho. Nepocituje-li člověk v sobě touhy po blahu, nepocituje, že žije. Člověk si nemůže představit život bez touhy po blahu. Žítí je každému člověku totéž, jako žádati a dosahovati blaha; žádati a dosahovati blaha je totéž, jako žítí.

Život pocituje člověk jedině v sobě, ve své osobnosti, a proto se s počátku člověku zdá, že blaho, kterého si žádá, je blaho jenom jeho osobnosti. Jemu se s počátku zdá, že žije, skutečně žije jenom on sám. Život ostatních bytostí nejeví se mu nikterak takovým, jako jeho vlastní — jeví se mu jenom jako obraz života; život ostatních bytostí člověk toliko pozoruje a jedině z pozorování poznává, že žijí. O životě ostatních bytostí člověk ví, když o nich chce mysliti, o sobě však ví a nemůže ani na sekundu přestatí věděti, že žije, a proto skutečným životem jeví se každému člověku jedině jeho vlastní život. Život ostatních bytostí, které ho obklopují, jeví se mu jen jako jedna z podmínek jeho existence. Nepřeje-li zlého jiným, činí to jenom proto, že pohled na strádání jiných ruší jeho blaho. Přeje-li jiným dobrého, není to, jako když ho přeje sám sobě, tedy ne proto, aby se tomu, komu přeje dobra, vedlo dobře, nýbrž jenom proto, aby blaho ostatních bytostí rozmnožilo blaho jeho života. Pro člověka je důležité a potřebné blaho jedině v tom životě, který cítí jako svůj vlastní, tj. blaho vlastní.

A tu člověk, jsa puzen k dosažení tohoto svého

blaha, upozoruje, že jeho blaho závisí na ostatních bytostech. A zkoumaje a prohlížeje tyto ostatní bytosti, vidí, že ony všechny, jak lidé, tak i zvířata, mají zrovna takovou představu o životě jako on. Každá z těchto bytostí, zrovna tak jako on, cítí jedině vlastní život a vlastní blaho, považuje jedině svůj život za důležitý a skutečný, a život všech ostatních bytostí za pouhý prostředek svého blaha. Člověk vidí, že každá živá bytost musí být zrovna tak jako on hotova pro své malinké blaho zbaviti velikého blaha, ba i života, všechny ostatní bytosti, a mezi nimi i jeho, člověka takto rozvažujícího. A pochopiv to, činí člověk bezděky závěr, že, je-li tomu tak — a on ví, že je tomu tak bez odporu — že ne snad jedna nebo deset bytostí — nýbrž všechny nescíslné bytosti světa jsou hotovy každou minutu zahubiti jej samotného pro dosažení vlastního cíle, — zahubiti toho, pro nějž jedině život existuje. A pochopiv to, člověk vidí, že svého osobního blaha, v němž jediném pro něho existuje život, nejenom nemůže lehce získati, nýbrž že je jistě ztratí.

Čím déle člověk žije, tím více se toto uvažování potvrzuje zkušeností, a člověk vidí, že se život světa, v němž běře účastenství, skládá z osobností mezi sebou sdružených a snažících se navzájem se vyhladiti a snísti a že nejenom nemůže být pro něho blahem, nýbrž že se pro něho stane velikým zlem.

Avšak jděme dále: i když se člověk octne v takových výhodných poměrech, že může s úspěchem zápasiti s ostatními osobnostmi, aniž se musí obávat o sebe, rozum i zkušenost ukazují mu velice záhy, že ani ty podoby blaha, které rve ze života v podobě rozkoší osobních, nejsou blaho, nýbrž jenom jakési obrážičky blaha, poskytnuté mu jen pro to, aby tím živěji cítil strasti sdružené vždycky s rozkošemi. Čím déle člověk

žije, tím jasněji vidí, že rozkoší stále a stále ubývá, a nudy, přesytení, starostí a strastí stále a stále přibývá. Ale ani na tom není dosti: když počíná pociťovati úbytek sil a nemoci, a když patří na nemoci, stárí a smrt jiných lidí, pozoruje ještě i to, že se i samo jeho živobytí, v němž jediném cítí skutečný plný život, blíží každou hodinou, každým pohybem k slabosti, stárí, smrti; že jeho život, kromě toho, že je vydán tisícerému náhodnému zničení od ostatních bytostí s ním zápasících a stále rostoucím strastem, je svou podstatou toliko neustálým blížením se k smrti, k tomu stavu, v němž zároveň se životem osobním bude určitě zničena i všeliká možnost jakéhokoli osobního blaha. Člověk vidí, že on, jeho osobnost — to, v čem jediném on pociťuje život, je jen příčinou toho, že zápasí s tím, s čím zápasiti nelze — s celým světem; že hledá rozkoší, které poskytují toliko obraz blaha a vždycky se končí utrpením, a chce zachovati život, kterého zachovati nelze. Člověk vidí, že on sám, sama jeho osobnost — to, pro co jedině on žádá blaha a života — nemůže míti ani blaha ani života. A to, co chce míti, totiž blaho a život, mají jenom ony bytosti jemu cizí, kterých on nedbá a dbáti nemůže a o jejichž existenci on věděti ani nechce ani nemůže.

To, co je proň ze všeho nejdůležitější a čeho mu je jediného třeba, co podle jeho zdání jedině skutečně žije, jeho osobnost, to hyne, po tom zůstanou kosti a hniloba, a nebude to on; a to, co je proň nepotřebné a nedůležité, co on nepokládá za živé, všecek ten svět zápasících a střídajících se bytostí, právě to je skutečný život, a to zůstane a bude žíti věčně. Takže onen jediný život, který člověk pociťuje, pro nějž se rozvíjí všechna jeho činnost, jeví se mu čímsi klamným a nemožným, a život mimo něj, kterého nemiluje, neprožívá a nezná,

jest jediným skutečným životem.

To, čeho on necítí, to jediné má ty vlastnosti, které by on sám chtěl mít. A to, ne snad jen to, co napadá člověku ve špatných chvílích jeho skleslé nálady, to není představa, kterou možno nemít, nýbrž naopak je to taková zřejmá, neklamná pravda, že jakmile sama tato myšlenka jen jedenkráté připadne člověku, nebo jiní mu ji povědí jen jedinkráté, nikdy se jí již nezbaví, ničím jí ze svého vědomí nevypálí.

II. kapitola

Již v nejstarších dobách uvědomovalo si lidstvo rozpor v životě. Učitelé lidstva podávali lidem výměry, které tento vnitřní rozpor odstraňovaly, avšak fariseové a zákoníci tyto výměry před lidmi skrývají.

Jediný cíl života, jevící se s počátku člověku, jest osobní jeho blaho, avšak pro osobnost blaha býti nemůže; i kdyby v životě bylo něco podobného blahu, život sám, v němž jediném je blaho možné, život osobní, vleče se každým pohybem, každým dechem nezastavitelně ke strastem, ke zlu, k smrti, k zničení.

A to je tak patrné a jasné, že to vidí každý, každý myslící člověk, mladý i starý, vzdělaný i nevzdělaný. Soud tento je tak prostý a přirozený, že se vnučuje každému rozumnému člověku, a od nejstarších časů byl lidstvu znám.

»Život člověka jako osobnosti, směřující jenom ke svému blahu uprostřed nekonečného počtu stejných osobností, hubících se navzájem a hubících samy sebe, jest zlo a pošetilost, a skutečný život takový býti nemůže.« Toto si říkal člověk, od nejstarších časů, a tento vnitřní spor života lidského vyjádřili s neobyčejnou silou a jasností mudrci indiští, čínští, egyptští, řečtí i židovští, a od nejstarších časů směřoval rozum člověkům k poznání takového blaha lidského, které by v zápase bytostí mezi sebou, ve strastech a smrti nezhybnulo. V stále větším a větším ujasňování tohoto nepochybného blaha člověka, neporušitelného ani zápasem ani strastmi ani smrtí, záleží všechen pokrok člověčenstva od těch dob, od kterých známe jeho život.

Od nejstarších časů a u nejrůznějších národů odkrývali lidem velicí učitelé lidstva stále jasnější a jasnější definice života, které odstraňovaly jeho vnitřní spor a ukazovaly mu pravé blaho a pravý život lidem vlastní. A poněvadž je postavení všech lidí na světě stejné, proto je v každém člověku také stejný spor mezi snahou po vlastním osobním blahu a poznáním nemožnosti jeho, proto jsou v podstatě stejné i definice pravého blaha a tudíž pravého života, které lidem odhalili největší mudrci lidstva.

»Život jest rozšíření toho světla, které pro blaho lidí sestoupilo do nich s nebe,« pravil Konfucius 600 let před Kristem.

»Život jest putování a zdokonalování duší, dostihujících vždy většího a většího blaha,« pravili brahmíni téže doby.

»Život jest zřeknutí se sebe pro dosažení blažené nirvány,« pravil Buddha, současník Konfuciův.

»Život jest cesta pokory a ponížení pro dostižení blaha,« pravil Lao-C', taktéž vrstevník Konfuciův.

»Život jest to, co vdechl Bůh v chřípí člověkovu proto, aby on, plně zákon jeho, dosáhl blaženosti,« praví židovská moudrost.

»Život jest poddání se rozumu, které přináší člověku blaženost,« řekli stoikové.

»Život jest láska k Bohu a k bližnímu, dávající člověku blaženost,« pravil Kristus, shrnuje ve své definici všechny předcházející.

Takovéto výměry života, které ukazovaly lidem na tisíce let před námi místo klamného a nemožného blaha osobního blahu opravdové a nezničitelné, rozřešují spor lidského života a dávají mu rozumný smysl. Jest možno nesouhlasiti s těmito definicemi života, možno míti za to, že definice ty mohou býti

vyjádřeny správněji a jasněji, avšak nelze nevidět toho, že tyto definice jsou takové, že uznání jich odstraňuje spor života, a zaměňujíc snahu po nedostižitelném blahu osobním snahou jinou, totiž po blahu strastmi a smrtí nezničitelném, dává tím životu rozumný smysl. Nelze ani toho nevidět, že tyto definice jsou teoreticky správné a potvrzují se i zkušeností života, a že miliony a miliony lidí, kteří uznávali a uznávají takové definice života, skutečně ukazovaly a ukazují možnost záměny snahy po blahu osobním snahou po blahu takovém, které se strastmi a smrtí neničí. Avšak mimo ty lidi, kteří chápali a chápou definice života, objevené lidem velikými učiteli lidstva, a žijí podle nich, vždycky byla a jest ohromná většina lidí, kteří určitou periodu života a nezřídka po celý život žili a žijí životem pouze živočišným, a to ne snad jen proto, že nechápali těch definic, které slouží k rozřešení sporu lidského života, nýbrž že nevidí ani toho jeho sporu, který ony řeší. Vždy byli a také nyní jsou mezi těmito lidmi i takoví, kteří následkem svého vnějšího zvláštního postavení považují se povolányi vůdci lidstva, a třeba sami nechápali smyslu lidského života, učili a učí ostatní lidi životu, kterého sami nechápou, že totiž život lidský není nic jiného než existence osobnosti.

Takoví lživí učitelé byli za všech věků a jsou i v naší době. Jedni hlásají slovy učení oněch učitelů lidstva, v jejichž tradicích jsou vychováni, ale nechápajíce jich rozumného smyslu, obracejí tato učení v nadpřirozené zjevení o minulém i budoucím životě lidském a žádají jen plnění obřadů. Je to učení fariseů v nejširším smyslu, tj. lidí, kteří učí tomu, že život, sám o sobě nerozumný, může býti napraven věrou v jiný život, získaný plněním vnějších obřadů.

Jiní neuznávají možnosti nějakého jiného života

kromě viditelného, popírají proto všelike zázraky a všechno nadpřirozené a směle tvrdí, že život člověkům není nic jiného než jeho tělesné živobytí od narození až do smrti. To jest učení zákoníků, tj. lidí, kteří učí tomu, že v životě člověka jako živočicha není nic nerozumného.

I ti i oni lžiučitelé nehledíce na to, že učení jak těch, tak oněch je založeno na jednom a tomtéž hrubém nepochopení základního sporu lidského života, vždycky žili a žijí mezi sebou v nepřátelství. Obě ta učení panují v našem světě, a hašteříce se mezi sebou, naplňují svět svými spory a těmito spory zastírají lidem definice života, které ukazují cestu ke skutečnému blahu lidí a které byly dány lidstvu již před tisíci lety.

Fariseové nechápajíce definice života, která byla dána lidstvu těmi učiteli, v jejichž tradicích byli vychováni, zaměňují ji svými lživýklady o budoucím životě a zároveň s tím snaží se ukryti před lidmi definice života jiných učitelů lidstva, vykládajíce je svým učenníkům nejhruběji a nejnásilněji zkreslené a domnívajíce se, že tak zachovají bezpodmínečnou autoritu učení, na němž zakládají svoje výklady.

Shoda definic života ostatních učitelů lidstva s rozumem není jim nejlepším důkazem pravdivosti jejich učení, protože podrývá důvěru k těm nerozumným lživýkladům, jimiž oni zaměňují podstatu učení.

Zákoníci pak ani netuší ve farisejských učeních těch rozumných základů, na nichž vznikly, popírají přímo všelike učení o budoucím životě a směle tvrdí, že všechna tato učení nemají žádného základu, nýbrž že jsou jenom zbytky hrubých obyčejů kořenících v nevědomosti, a že pokrok lidstva záleží v tom, že si neklademe o životě žádných otázek, které překročují hranice tělesného živobytí člověka.

III. kapitola

Bludy zákoníků.

Je to podivná věc; to, že všechna učení velikých duchů lidstva tak překvapovala lidi svou velikostí, že prostí lidé jim přičítali většinou nadpřirozený ráz a považovali jejich zakladatele za polobohy, právě to, co jest hlavním příznakem významnosti těchto učitelů, právě ta okolnost je zákoníkům podle jejich zdání nejlepším důkazem nesprávnosti a zastaralosti těchto učení. To, že bezvýznamná učení, Aristotelovo, Baconovo, Comtovo a ostatních, zůstávala a zůstávají pořád dědictvím jen malého počtu jejich čtenářů a ctitelů, že pro svou klamnost nedovedla míti vlivu na masy a proto netrpěla pověřčivým zkomolením a přitvorky, tento příznak jejich bezvýznamnosti se pokládá za důkaz jejich pravdivosti. Naproti tomu učení bráhminů, Buddhovo, Zoroastrovo, Lao-C'ovo, Konfuciovo, Isaiášovo a Kristovo považují za pověry a bludy jenom proto, že tato učení převrátila život milionů.

To, že podle těch pověr žily a žijí miliardy lidí proto, že i ve zkažené podobě podávají lidem odpovědi na otázky o skutečném blahu života, to, že se tato učení nejen rozšiřují, nýbrž jsou základem myšlení nejlepších lidí všech věků, kdežto teorie uznávané zákoníky sdílejí právě jen oni sami, jsou ustavičně popírány, nedožívají se často ani deseti let a upadají v zapomenutí právě tak rychle, jako vznikají, to jim nedělá prázdných starostí.

Nic neosvětluje s takovou ostroší ten chybný směr vědění, jímž kráčí nynější společnost, jako

místo, které zaujímají v této společnosti učení oněch velikých učitelů života, podle nichž lidstvo žilo a se vzdělávalo a podle nichž stále žije a se vzdělává. V kalendářích v odstavci statistických dat se uvádí, že věr, vyznávaných nyní obyvateli zemského povrchu, jest 1000. Do počtu těchto věr patří i buddhismus, bráhmánství, konfucianismus, taoismus a křesťanství. Věr je 1000 a lidé naší doby tomu věří docela upřímně. Věr je tisíc a všechny jsou hloupost; nač je studovati? A lidé naší doby se stydí, neznají-li posledních výroků moudrosti Spencerovy, Helmholtzovy a ostatních, ale o bráhmínech, Buddhovi, Konfuciovi, Lao-C', Epiktetovi a Isaiáši znají někdy jen jména a mnohdy neznají ani těch. Ani jim na mysl nepřipadne, že věr vyznávaných v naší době není nikterak tisíc, nýbrž jenom tři: čínská, indická a židovsko-křesťanská (se svou odnoží mohamedánskou), a že knihy těchto věr mohou koupiti za 5 rublů a pročísti za 14 dní, a že v knihách těch, podle nichž žilo a posud žije všechno lidstvo, vyjma 0.07 nám skoro neznámých, je zahrnuta všechna moudrost lidská, všechno to, co učinilo lidstvo takovým, jakým jest.

Ale nejen, že těchto učení nezná lid; neznají jich ani učenci, není-li to právě jejich oborem, a filosofové ze řemesla nepokládají za potřebné do těch knih nahlédnouti. K čemu pak studovati ty lidi, kteří řešili onen spor života, který si rozumný člověk uvědomuje, a vymezovali pravé blaho a život lidí? Zákoníci nechápou toho sporu, který tvoří základ rozumného života, a směle tvrdí, že žádného sporu vůbec není, poněvadž oni ho nevidí, a že život lidský jest jenom tělesné živobyčí.

Vidoucí chápou a rozeznávají to, co před sebou vidí, slepý však hmatá před sebou holí a tvrdí, že nic

není kromě toho, co mu označuje dotek hole.

IV. kapitola

Učení zákoníků zahrnuje do pojmu »celý lidský život« pouze viditelné projevy živočišného bytí člověka a z nich usuzuje na cíl jeho života.

»Život jest to, co se děje v živé bytosti od doby jejího zrození až do smrti. Člověk, pes, kuň se rodí, každý má své zvláštní tělo, a to jeho zvláštní tělo žije a pak umírá; tělo se rozpadá, přechází v bytosti jiné a ta prvá bytost přestává. Byl život a život se skončil; srdce bije, plíce dýchají, tělo se nerozkládá, tj. člověk, pes, kuň žije; srdce bítí přestalo, dýchání skončilo, tělo se počalo rozkládat, tj. umřelo, a života již není. Život jest tedy to, co se děje v těle člověkově tak jako zvířecím v době mezi narozením a smrtí. Co může býti jasnějšího?«

Tak hleděli na život a stále hladí ti nejprostší, nejnevědomější lidé, kteří se sotva povznesli nad stav zvířecí. A tu za naší doby učení zákoníků, které se zve vědou, uznává tuto prahrubou primitivní představu o životě za jediné pravou. Užívajíc všech těch zbraní vnějšího vědění, kterých se lidstvo domohlo, chce toto lživé učení vésti systematicky lidi nazpět do oné tmy nevědomosti, z níž se s takovou námahou a úsilím vybavovalo po tolik tisíceletí.

Život nemůžeme vymeziti ve svém vědomí, praví toto učení. Upadáme v blud, zkoumáme-li jej v sobě. Ten pojem blaha, snahu, po němž si uvědomujeme jako náš život, jest klamný přízrak; život nemůžeme hledat v tomto vědomí. Abychom pochopili život, musíme se dívatí na jeho projevy jako na pohyb

hmoty. Jenom z těchto pozorování a zákonův z nich vyvozených nalezneme jak zákon života, tak i zákon života lidského.

Pravá věda, jež zná své místo a tudíž i svůj předmět, skromná a proto mocná, nikdy toho netvrdila a netvrdí. Fysika mluví o zákonech a vztazích sil, nezabývajíc se otázkou, co jest síla, a nepokoušejíc se vysvětliti podstatu síly. Chemie pojednává o vztazích hmot, nezabývajíc se otázkou, co jest hmota, a nepokoušejíc se vymeziti její podstatu. Biologie pojednává o formách života, nezabývajíc se otázkou, co jest život, a nepokoušejíc se vymeziti jeho podstatu. Sílu, hmotu i život přijímají skutečné vědy, nikoli za předměty bádání, nýbrž za opory vzaté z jiné oblasti vědní jakožto axiomata, na nichž se buduje stavba každé jednotlivé vědy. Tak hledí na předmět skutečná věda, a tato věda nemůže míti na lid špatného vlivu tím, že by ho vedla k nevědomosti. Avšak lživé mudrování vědecké hledí na svůj předmět jinak. »My zkoumáme hmotu, sílu a život; a zkoumáme-li je, můžeme je i poznati« — praví oni, neuvažující o tom, že nezkoumají ani hmoty ani síly ani života, nýbrž jenom jejich vztahy a formy.

A tu lživé učení, když ztotožnilo pojem všeho života, který člověk zná ve vědomí, s jeho viditelnou částí, s tělesným živobytím, počíná zkoumati tyto viditelné jevy s počátku v člověku jako živočichu, potom ve zvířatech vůbec, potom v rostlinách, potom ve hmotě a ustavičně při tom tvrdí, že tím zkoumá nikoliv snad jen některé projevy, nýbrž vlastní život. Pozorování jsou tak složitá, tak mnohotvárná, tak spletitá, mrhá se na ně tolik času a úsilí, že lidé za nedlouho zapomínají na prvopočátečnou chybu, že totiž pokládali část předmětu za celý předmět, a na konec jsou úplně přesvědčeni, že zkoumání viditelných vlastností

hmoty, rostlin i zvířat, jest zkoumáním samotného života, který člověk poznává jenom ve svém vědomí.

Děje se tu něco podobného tomu, co činí člověk, který něco ukazuje na stínu a snaží se udržeti ten klam, v němž se diváci nacházejí.

»Nehleďte nikam,« praví ten člověk, »jenom na tu stranu, kde se objeví obraz, a hlavně, nehleďte na sám předmět; neboť předmětu vůbec není, je jenom jeho odraz.«

Totéž činí i živá věda zákoníků naší doby, přitakající hrubým masám, zkoumá-li život bez jeho hlavního znaku, tj. snahy po blahu, projevující se jenom ve vědomí člověkově. (Viz „DODÁTEK PRVÝ.“ na konci spisu: O chybné definici života.) Vycházejíc přímo z definice života nezávisle na snaze po blahu, zkoumá klamná věda cíle živých bytostí, a nacházejíc v nich cíle člověku cizí, vnucuje je také jemu. Cílem živých bytostí jeví se při tomto vnějším pozorování zachování vlastní osobnosti, zachování vlastního rodu, plození sobě podobných a boj za existenci, a tentýž domnělý cíl života vnucuje se i člověku.

Klamná věda, vycházejíc ze zastaralé představy o životě, při níž není viděti onoho sporu lidského života, který jest hlavní jeho známkou, tato domnělá věda dochází ve svých posledních závěrech k tomu, čeho si přeje veliké množství lidstva, že totiž uznává možnost blaha pouze v osobním životě, že vidí lidské blaho pouze v žití tělesném.

Klamná věda jde ještě dále než žádosti toho nevzdělaného lidu, jež chce objasnit, a tvrdí to, co rozumné vědomí člověkově zavrhuje od svého prvního probuzení, a dovozuje, že život lidský, právě tak jako život každého živočicha, záleží v zápase za existenci individua, rodu a druhu. (Viz „DODÁTEK DRUHÝ.“)

V. kapitola

Falešná učení fariseů a zákoníků nepodávají ani objasnění smyslu skutečného života, ani v něm nejsou vodítkem; jako jediné vodítko života je tu setrvačnost života, která se rozumově vysvětlit nedá.

»Života vymezovati netřeba, každý jej zná, čeho tedy více; žijme,« říkají ve svém poblouznění lidé, kteří nacházejí oporu v bludných učeních. A nevědouce, co je to život a jeho blaho, domnívají se, že žijí právě tak, jako se může domnívati člověk, který je nesen na vlnách bez všelikého směru, že plove tam, kam plovat má a kam chce.

Narodí se dítě v bídě nebo přepychu a dostane se mu vychování farisejského nebo zákonického. Pro mladíka není ještě sporu života a otázky o něm, a proto není mu potřebí ani výkladů fariseů ani výkladů zákoníků, a výklady ty nemohou jeho život řídit. Učí se jen na příkladu lidí žijících kolem něho a příklad ten, jak fariseů, tak i zákoníků, je stejný; i jedni i druzí žijí jenom pro blaho osobního života a učí jej žítí právě tak.

Jsou-li jeho rodiče v bídě, doví se od nich, že cílem života jest získati co nejvíce chleba a peněz a vynaložiti co možná nejméně práce, aby jeho tělesné osobnosti bylo co možná nejlépe. Narodilo-li se v přepychu, doví se, že cílem života jest bohatství a hodnosti, aby trávilo čas co možná nejpříjemněji a nejveseleji.

Všecky vědomosti, kterých získává chudý, jsou mu potřebny jenom proto, aby zlepšil blahobyť své osobnosti. Všech vědomostí vědeckých a uměleckých,

jichž získává boháč, je mu přes všechna vznešená slova o významu vědy a umění potřebí jen k tomu, aby zahnal nudu a trávil příjemně čas. Čím déle žije ten i onen, tím silněji a silněji vsakuje se do nich panující názor lidí světa. Vstupují v manželství, zakládají rodinu, a snaha po získání slastí tělesného života sesiluje se ospravedlněním rodiny: zápas s ostatními se stává tvrdším a ustaluje se (setrvačnost) návyk žítí jedině pro blaho osobnosti.

Napadne-li tomu neb onomu, chudému nebo bohatému, pochybovati o rozumnosti takového života, namane-li se tomu neb onomu otázka, nač je ten bezúčelný zápas za existenci, ve kterém budou pokračovat i mé děti, nebo k čemu je ta šalebná honba za radovánkami, které se končí strastmi pro mne i pro mé děti, tu není skoro nijaké pravděpodobnosti, že by uznal to vymezení života, které bylo lidstvu dáno jeho velikými učiteli, kteří byli na tisíce let před ním v témže stavu. Učení fariseů i zákoníků je zakrývají tak úplně, že se podaří málokomu je spatřiti. Jedni — fariseové — na otázku: »K čemu je ten bídný život?« odpovídají: »Život je bídný a vždy byl i musil býti takový; blaho života není v jeho přítomnosti, nýbrž v jeho minulosti — před životem, a v budoucnosti — po životě.« A bráhminští, stejně jako buddhističtí, taoističtí, hebrejští a křesťanští fariseové mluví pořádě jedno a totéž. Život skutečný jest zlo, a objasnění tohoto zla podává minulost; je to objevení se světa i člověka; náprava pak stávajícího zla jest v budoucnosti za hrobem. Vše, co může člověk učiniti, aby získal blaho ne v tomto, nýbrž v budoucím životě, jest věřiti v učení, které my vám podáváme, a plniti obřady, které předpisujeme.

A pochybující člověk, který vidí, na životě všech

lidí, žijících pro osobní blaho, i na životě samých fariseů, žijících pro totéž, že tento výklad je nesprávný, nepohruzuje se v smysl jejich odpovědí, nýbrž jim prostě nevěří a obrací se k zákoníkům.

»Všecka učení o jakémsi jiném životě, než je tento, který spatřujeme v těle, jsou plodem nevědomosti«, praví zákoníci. Všecky tvé pochybnosti o rozumnosti tvého života jsou liché domněnky. Život světů, země, člověka, zvířete a rostliny má své zákony, a my je zkoumáme, hledáme důvod světů i člověka, zvířat i rostlin a vší hmoty; zkoumáme jak to, co očekává světy, až vyhasne slunce atd., tak i to, co bylo a bude s člověkem a s všelikými zvířetem i rostlinou. Můžeme ukázat a dokázat, že všemu bylo a bude tak, jak my to pravíme; naše výzkumy pomáhají kromě toho povznést lidský blahobyť. O životě pak tvém, s tvým pudem po blahu, nemůžeme ti říci nic, leda to, co ty víš i bez nás; když již žiješ, žij co nejlépe!«

A pochybovač nedostav na svou otázku nijaké odpovědi ani od těch ani od oněch, zůstává, jak byl dříve bez jakéhokoliv vodítka v životě kromě pudů své osobnosti.

Jedni z pochybovačů si řeknou, uvažující jako Pascal: »Což kdyby vše to, čím hrozí fariseové pro nesplnění jejich předpisů, byla pravda?« — a plní ve volné chvíli všecky předpisy fariseův (ztráty tu není a výhoda může být velická), a druzí, souhlasíce se zákoníky, přímo zavrhnou všeliký jiný život i všeliké náboženské obřady a říkají si: nikoli já sám, nýbrž všichni tak žili a žijí, a co se má stát, stane se. Rozdíl ten není na prospěch ani těm ani oněm: i ti i oni zůstávají bez všelikého výkladu smyslu svého pravého života.

A žítí se musí.

Život lidský jest řada jednání od vstávání do

lehání; každého dne musí člověk ustavičně vybírat ze sta pro něho možných jednání ta, která vykoná. Ani učení fariseů, vykládající tajemství nebeského života, ani učení zákoníků, zkoumající původ světů i člověka a činící závěry o jejich budoucím osudu, nedává takového vodítka k jednání. Ale bez vodítka ve výběru vlastních jednání žítí člověk nemůže. A tu se člověk řídí volky nevolky již nikoli rozumem, nýbrž oním vnějším vodítkem v životě, které v každé společnosti lidské vždycky bylo a jest.

Vodítko to nemá nijakého rozumného výkladu, avšak přece je pákou ohromné většiny jednání všech lidí. Vodítkem tím jsou životní návyky lidských společností, které ovládají lidi tím silněji, čím méně tito chápou svůj vlastní život. Vodítko to nemůže být určité vyjádřeno, protože se skládá ze skutků a jednání podle času i místa nejrozmanitějších. Jsou to svíčky na prkénkách rodičů u Číňanů, jest to putování k jistým místům u mohamedánů, jisté množství slov modlitby pro Inda, je to věrnost ke svému praporu a čest uniformy pro vojína, souboj pro muže světa, krevní msta pro horala; jsou to jistá jídla v jisté dny, jistý způsob výchovy dětí; jsou to návštěvy, jistá úprava obydlí, jisté slavnosti pohřební, porodní a svatební. Je to nesčíslné množství skutků a jednání naplňujících celý život. Je to, co se nazývá slušností, obyčejem a nejčastěji ze všeho povinností, ano i svatou povinností.

A tímto vodítkem vedle fariseiských a zákonických výkladů života se řídí většina lidí. Všude kolem sebe spatřuje člověk od dětství lidi konající tyto skutky s úplným přesvědčením a s vnější okázalostí, a nemaje nijakého rozumného výkladu svého života, nejen že počíná dělati tytéž věci, nýbrž snaží se dokonce připisovati těmto věcem rozumný smysl. Jemu se

chce věřit, že v tom, že lidé konají tyto skutky, mají lidé výklad toho, proč a nač činí to, co právě dělají. I počíná si namlouvati, že tyto věci mají rozumný smysl a že, nezná-li úplně výklad jejich smyslu on sám, že ho znají ostatní. Avšak většina ostatních lidí, nemajíc rovněž rozumného výkladu toho života, jest v postavení právě takovém jako on sám. Konají ty věci jenom proto, že se jim zdá, že je ostatní po nich žádají a že mají pro ně i výklad. A tak lidé, podvádějíce mimoděk druh druhu vždy víc a více, přivykají nejenom konati věci, postrádající rozumného výkladu, nýbrž navykají připisovati těmto věcem jakýsi tajemný, jim samým nepochopitelný smysl. A čím méně chápou smysl skutků, jež konají, čím pochybnější jsou pro ně samotné tyto skutky, tím více důležitosti jim připisují a s tím větší okázalostí je plní: Bohatý i chudý konají to, co dělají kolem nich ostatní, a skutky ty jmenují svou povinností, svatou povinností, upokojujíce se tím, že to, co tak dlouho koná tak veliké množství lidí a co tak vysoce cení, nemůže nebýti pravým úkolem života. A do pozdního věku, až do smrti, žijí lidé ve snaze přemluvití samy sebe, že nevědí-li, proč žijí, že to vědí alespoň jiní, tj. ti, kteří to vědí zrovna tak málo jako oni, kteří na ně spoléhají.

Plodí se, rodí se a vyrůstají noví lidé, a hledíce na ten zmatek existence nazývaný životem, jehož se účastní lidé staří, šediví, vysoce postavení a zahrnutí vážností, nabývají přesvědčení, že tento nerozumný shon jest životem a jiného života že není, i odcházejí, pomačkavše se u jeho dveří. Stejně jako člověk, který nikdy neviděl sněmu, spatřiv tlačící se, hlučící a oživený zástup u vchodu i pomysliv si, to že je vlastní sněm, a když se dost natlačil u dveří, odchází domů s pohmožděnými boky a s plným přesvědčením, že byl

ve sněmu.

Provrťáváme hory, obletujeme svět; elektřina, mikroskopy, telefony, vojny, parlamenty, dobročinnost, zápasy stran, university, učené společnosti, musea... což pak to není život?

Všecka složitá horečná činnost lidí s jejich obchodem, vojny, komunikacemi, vědou, uměními jest větším dílem jenom tlačnice poblázněného davu u dveří života.